

Baťa versus komunisté
Levicová kritika podnikání Tomáše Bati

Botostroj (1954)

Děj románu *Botostroj* vydaného roku 1933 levicově smýšlejícím spisovatelem Svatoplukem Turkem vykresluje sociálně-kritickým způsobem prostředí velkého průmyslového podniku v době hospodářské krize na počátku 30. let. V meziválečném období vyvolala kniha reakci ze strany vedení firmy Baťa, která posloužila autorovi jako inspirace. Následný soud zakázal roku 1938 distribuci románu, jeho opětovné šíření umožnily až politické změny po druhé světové válce. Po roce 1945 ve státě sílila mocenská pozice Komunistické strany Československa (KSČ), která Turkovu knihu využila pro vlastní propagandistické potřeby; kromě dalších vydání se *Botostroj* uváděl i jako divadelní hra a v roce 1954 měla premiéru filmová adaptace.

Doporučené využití pracovního listu: výuka dějepisu, zejména témata světové hospodářské krize, kultury první poloviny 20. století, Východního bloku a jeho politického, hospodářského a sociálního vývoje nebo životních podmínek na obou stranách „železné opony“; práce ve skupinách.

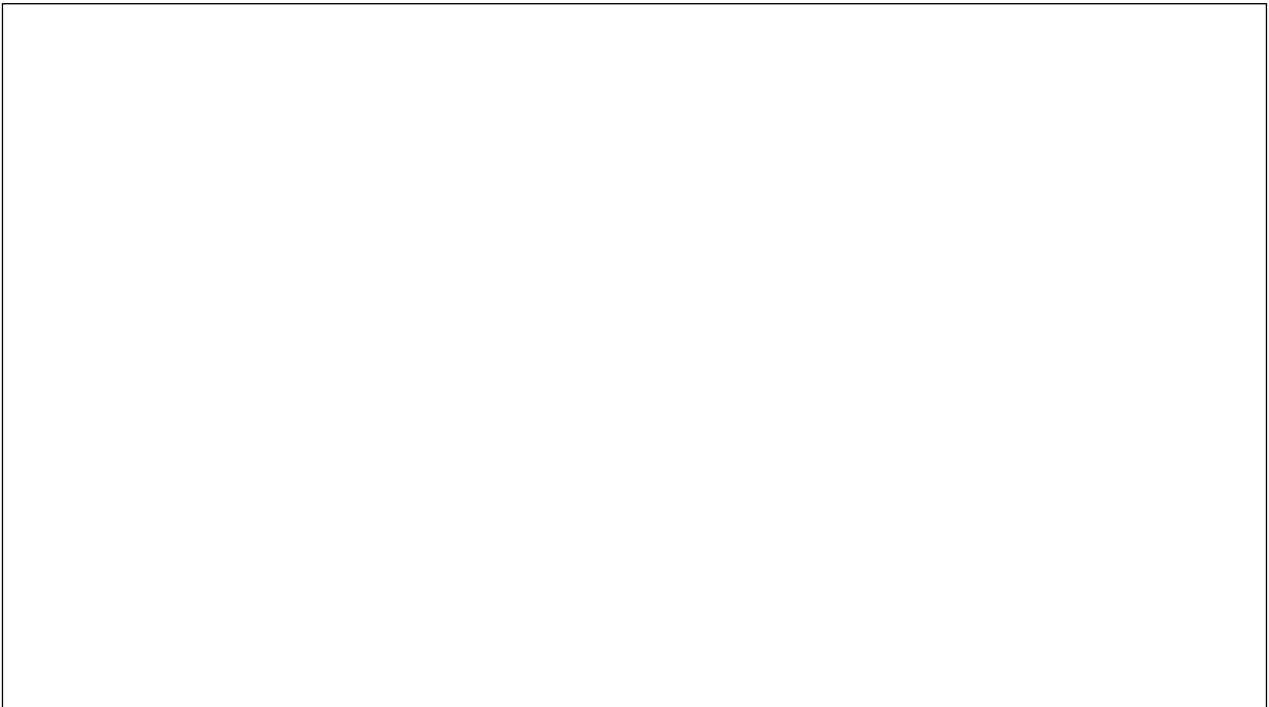
I/ Kniha *Botostroj* byla podruhé vydaná v roce 1946. Od jejího prvního uvedení na trh tehdy uplynulo celých 13 let, během kterých se v Československu změnila politická situace. V raně poválečné atmosféře sílila mocenská pozice KSČ. *Botostroj* pro ni nabízel téma, které šlo dobře propagandisticky využít: kritiku jednoho z nejúspěšnějších podnikatelů předválečné éry demokratického Československa. Ve webové aplikaci *Zlínský film* můžete najít informace týkající se *Botostroje*, jeho autora a souvisejících osob i událostí.

Úkoly:

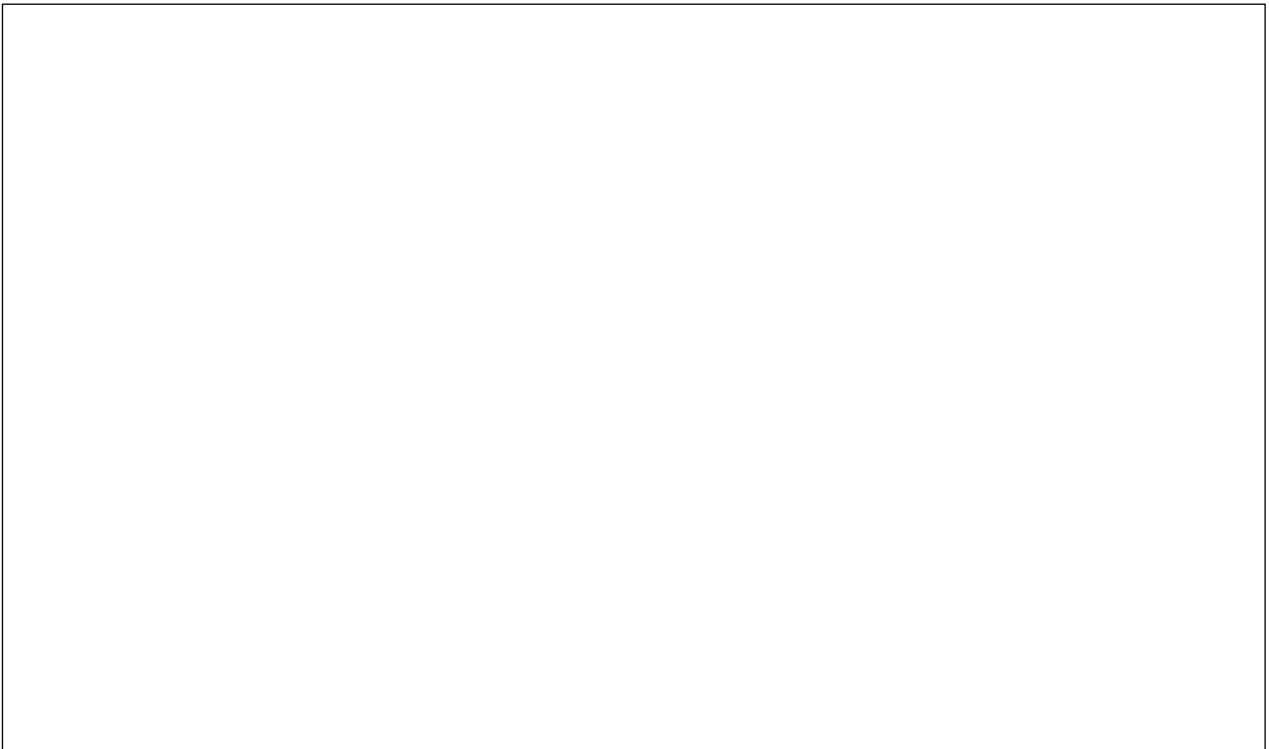
Otevřete si webovou aplikaci *Zlínský film* a najděte v ní příběh nazvaný *Trojí bitva Svatopluka Turka: Botostroj jako román, divadelní inscenace a film*. Přečtěte si první kapitolu, která popisuje okolnosti soudního procesu mezi Baťovou rodinou a Svatoplukem Turkem.

- V aplikaci se podívejte na události umístěné v časové ose *Velké dějiny* a pokuste se vysvětlit, jak mohly ovlivnit okolnosti nových knižních vydání *Botostroje*.

- **Najděte v aplikaci záznamy dalších knih Svatopluka Turka, které souvisí s podnikem Baťa, a pokuste se vysvětlit, proč se je Turek rozhodl napsat.**

- **Proč se zástupci podniku Baťa a Baťovy rodiny rozhodli Turka žalovat? Považovali byste jejich rozhodnutí za ospravedlnitelnou obranu, nebo za snahu o potlačování svobody projevu?**

- **Rozdělte se na dvě skupiny, z nichž první připraví argumenty na obhajobu jednání Bati a Baťovy rodiny a druhá na obhajobu Svatopluka Turka.**

II/ Svatopluku Turkovi pomohla po roce 1945 v kariéře kromě kritizování dřívějších společenských poměrů i jeho ochota přepracovávat svá díla tak, aby lépe vyhovovala potřebám režimní propagandy. Konkrétní příklad takových úprav můžete nalézt v následujícím úryvku z verze románu vydané roku 1955; ve srovnání s první verzí knihy obsahuje zmínky o finanční podpoře od šéfa Botostroje pro Adolfa Hitlera.

Úkol:

Ve webové aplikaci *Zlínský film* si přečtete z příběhu *Troji bitva Svatopluka Turka: Botostroj jako román, divadelní inscenace a film* kapitoly 1. (*Soudní spor při prvním vydání románu Botostroj, Ať už neodpovídá, ať se tiskne...*) a 3. (*Převedení Botostroje do podoby divadelní hry*).

- **Co mohlo podle vás Svatopluka Turka motivovat k napsání *Botostroje*?**

- **Následující obrázek ukazuje logo společnosti Baťa používané mezi lety 1928 a 1938. Ve webové aplikaci naleznete v galerii příběhu náhledy obálek některých knižních vydání *Botostroje*. Jakým způsobem se jejich typografická úprava snažila odkazovat na Baťu a jeho společnost? Napadá vás nějaký další příklad, kdy se ve veřejném prostoru začala používat symbolika, která odkazovala k historické epoše nebo uměleckému směru?**

Logo společnosti Baťa z roku 1928

- **Následující úryvek se objevil ve vydání *Botostroje* z roku 1952. Po jeho přečtení se zamyslete, proč se autor rozhodl děj tímto způsobem pozměnit. S jakým záměrem podle Vás Svatopluk Turek svoji knihu při nových vydáních přepisoval?**

„To nikoliv, pane šéfe. Bude jen třeba zlomit poslední odpor dělníků. Bude třeba drobátko trpělivosti.“

„Trpělivosti! Vám se to žvaní, jenže já potřebuji objednávky! Kde je mám vzít, co? Kde jsou ty vaše zakázky, kde je ta vaše zbrojařská konjunktura, kde je ta vaše zakázka milionů párů bot do války? Kde je ten váš svěží evropský vítr? Kde je to vaše povětří? Ta vaše vichřice, ten váš uragán? Kde jsou vůbec úroky z milionů, které jsem vrazil do toho vašeho nacionálního socialismu? Brát, to berete oběma hrstmi. Ale copak si myslíte, že ta má berlínská Schuhaktiengesellschaft krade? Hlupáci, sem do Botostroje jste se měli přijít učit, jak kočírovat, práskat bičem. Kulháte na obě nohy, Schmiede.“

„To nemyslím, pane šéfe –.“

„Mlčte, Schmiede! Brejle má, noviny nečte – demonstrace v Hamburku, demonstrace v Brémách, nacisté bití v Berlíně. Co když Hitler zkrachuje?“

III/ Ve filmové adaptaci *Botostroje* proti sobě stojí na jedné straně šéf podniku se svými loajálními podřízenými a na straně druhé obyčejní pracující, kteří jsou v románu systematicky využíváni pro vytváření šéfova zisku.

Úkoly:

- **Ve webové aplikaci si najdete profil filmu *Botostroj*, přečtěte si anotaci jeho děje. Z filmu si pusťte ukázkou ze sekvence příchodu šéfa do továrny (časový úsek ve filmu 0:05:39–0:07:23) a přečtěte si následující úryvek z dobového tisku.**

„Píše se kterýsi rok krisového období 1929–1933 v předmnichovské republice. Do mohutných závodů Botostroje, kterým vládne jediný člověk – šéf, přicházejí za prací noví lidé. Je mezi nimi dělník z Waltrovky – komunista Joska, betonář Andrés, vzdálený šéfův příbuzný – intelektuál Antonín a vesnické děvče Marie. V osobním oddělení, ve kterém vládne ředitel Ort, probíhá bezohledný výběr nových sil pro Botostroj. Staří a nemocní jsou bez milosti odmítáni. Josku vyhazuje sám šéf, když ho jeden z jeho pohůnků upozornil na Joskovo politické přesvědčení. Šéf nevidí lidí ve svých zaměstnancích. Je všemocný a krutý. Svého příbuzného Antonína posílá do internátu, kde jsou mladí muži vychováni k bezohlednosti a surovosti. Cítilivý Antonín hledá útěchu v lásce k Marii, se kterou pracuje ve stejné dílně. Za to je Marie na každém kroku pronásledována vedoucí sociálního oddělení Elsou, takže se nakonec rozhodne odejít z Botostroj. Její rozhodnutí změní Joska, který organizuje v Botostroji komunistickou stranu, tiskne se soudruhy ilegální časopis a letáky, odhalující bezuzdné vykořisťování v závodech. Marie se stává platnou pomocnicí v dělnickém hnutí, kolportuje ilegální tisk. Zároveň se rozchází s ‚nepolitickým‘ Antonínem, který to dotáhl až na správce. Sblíží se s Joskou: v obětavé politické práci vyrůstá láska dvou mladých nadšených lidí.

Nelítostný mechanismus Botostroje ničí sta lidských osudů. Vysaje všechnu sílu z betonáře Andrése, vezme mu ženu a nakonec i práci.

Šéf se svými pohůnků, v jejichž čele je jeho syn Jakub neustále přemýšlí, jak poslední síly lidí přeměnit v práci a na peníze. Pod různými záminkami zvyšuje pracovní dobu, zhoršuje sociální postavení dělníků, vyhazuje z práce. Ale krize se dere i do vrat Botostroje. Šéf dává rozkaz spálit po americkém vzoru přebytečnou obuv ze skladů. Vzápětí letí do Berlína domluvit se na tučných zakázkách s novými vládci Německa – fašisty. Jeho letadlo se však zřítí, šéf je mrtev a na jeho místo nastupuje Jakub, který spekuluje na válku jako na zdroj velkých zisků. Dělníci se však vzeprou, zahájí stávkový boj a ústy Joskovými se na své schůzi vyslovují proti válce.“

Úryvek z dobové recenze. Ivan Dvořák, „Nový český film ‚Botostroj‘“, *Práce*, 29. 9. 1954, 5.

- **Na základě zmíněných materiálů se pokuste charakterizovat následující postavy – šéfa továrny, mladého komunistu Josku, pana Antonína a stavebního dělníka Andrése. Jaké hodnoty zastávali a jak vystupovali?**

- **Bylo jejich chování stálé, nebo se některý z nich v průběhu filmu změnil? Pokud ano, tak co ho ke změně motivovalo?**

- **Našli byste v jejich charakteristikách některé normy spojené s uměleckým směrem nazývaným socialistický realismus? Čím podle vás Botostroj odpovídal hodnotám vyzdvihovaným propagandou komunistického režimu první poloviny 50. let?**